

27.09.2022

Група № 14

Урок № 7

Тема уроку: «Слова власне українські й запозичені. Виправдані й небажані запозичення»

Мета уроку:

- навчальна: надати відомості про лексику української мови з точки зору її походження; удосконалити вміння здобувачів освіти визначати групи слів за значенням, правильно вживати їх у мові;
- розвиваюча: розвивати культуру усного і писемного мовлення, формувати навички роботи із довідковою літературою, збагачувати словниковий запас здобувачів освіти з метою формування ключових компетентностей;
- виховна: виховувати патріотизм, любов та повагу до української мови.

Матеріали до уроку:

1. **Опрацюйте § 5 у базовому підручнику:** *Українська мова (рівень стандарту): підручник для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2018. – 208 с.*

2. **Законспекуйте матеріал до уроку (ОСНОВНЕ):**

Лексичний склад української мови неоднорідний за походженням. До нього входять слова, що відрізняються за «місцем народження». Перша група – успадковані й власне українські слова. Друга група — запозичені, що прийшли з інших мов.

Успадковані слова дійшли до нас із попередніх періодів розвитку мови, так званої прадавньої мовної єдності, або праіндоєвропейської мови. Вони мають близьких родичів у споріднених мовах — білоруській, російській, литовській, польській, німецькій, французькій, англійській. Про спільне походження таких слів свідчать їх подібне звучання та будова.

Приклад:

Праіндоєвропейська: méhtēr («мати»); українська: мати; білоруська: маці; російська: мать; литовська: motina; польська: matka; німецька: Mutter; французька: mère; англійська: mother.

Власне українські слова є кількісно найбільшим і найрізноманітнішим шаром лексики (до 90 % слів).

Приклад:

Назви спорідненості (невістка, брат, шурин), назви частин тіла (рука, чоло), назви тварин (корова, кінь, поросся), назви рослин (дуб, береза, бук), назви предметів і явищ природи (колесо, запрягати, ніч) тощо.

До запозиченої лексики належать слова іншомовного походження (приблизно 10% слів).

- З давньогрецької — *миска, ангел, кедр, граматика, філософія, хор тощо.*
- Із латинської — *республіка, конституція, формула, префікс, юрист, адвокат; лекція, студент, екзамен, інститут, факультет, університет.*
- Із тюркських мов — *отаман, богатир, чумак, козак; кавун, гарбуз, шашлик, казан, диван, тулуб, базар, ярлик; чабан, тара, баран, сарай, бахча.*
- З німецької мови — *майстер, кран, кнопка, клейстер; фартух, бутерброд, апельсин, касир, штрудель; штраф, штаб, фланг, бинт, курорт; флейта, жанр, гастроном.*
- З французької мови — *парламент, політика; костюм, блуза; кабінет, пудра, одеколон; атака, команда, парфум.*
- З англійської мови — *піжама, светр, пудинг, мітинг, клуб, лідер, трамвай, тролейбус, танк, комбайн, футбол, бокс, спорт, чемпіон, катер, яхта.*
- З голландської (*боцман, гавань, матрос*), італійської (*арія, дуєт, соло, концерт, фортепіано*), іспанської (*ананас, корида*), румунської (*бринза, банош*), угорської (*гуляш, чардаш, бограч*), арабської (*алгебра, атлас*), китайської (*чай, мандарин*), польської (*пироги, пані, шляхетний*) та інших мов.

Зверни увагу!

Особливості, за якими можна «упізнати» **іншомовне слово:**

- У словах тюркського походження наявні кілька літер *а*: *хабар, базар, чалма, сман, чабан;*

- слова грецького походження містять буковсполучення *пс, кс*: *ксерокс, епсилон, екліпс, психіка*;
- тільки іншомовні слова мають на початку слова літеру *а*: *алюзія, альтанка, алегорія, алергія*;
- у словах французького походження наголос на останньому складі: *жалюзі, пюре, мадам, резюме*;
- слова німецького походження містять сполучення кількох приголосних, у тому числі, *і* на початку слова: *масштаб, штрудель, рейхстаг*;
- звук [ф] не характерний для української мови, тому всі слова, які починаються з цього звука, є іншомовними: *формат, форум, фурункул*.

Серед запозичених слів виділяють інтернаціоналізми — слова, які вживають у багатьох неспоріднених мовах у спільному значенні.

Найбільше таких слів у галузях:

- політичній (імпічмент, консенсус, референдум);
- науковій (аргумент, молекула, колоквиум);
- технічній (сканер, фільтрація, циркуляція);
- освітній (семестр, екзамен, школа, лицей);
- мистецькій (арія, мюзикл, шоу, мольберт);
- спортивній (олімпіада, стадіон, футбол, бокс).

Зверни увагу!

Про значення та походження запозичених слів можна дізнатися зі словника іншомовних слів та етимологічного словника.

Українська мова завжди поповнювалася запозиченими словами. На цей процес впливало чимало чинників: розвиток торгівлі, політичні союзи, сусідство та сутички з тюркськими племенами, прийняття християнства, укладення шлюбів із візантійськими, європейськими династіями тощо.

Запозичені слова міцно впліталися в слов'янську основу, підпорядковувалися її граматичним і фонетичним законам, навіть впливали на звуковий і буквений склад мови (літера *Ф* прийшла до нас із грецької разом зі словами, що мають її: *філологія, філософія, евфемізм, орфографія*). Багато іншомовних слів змінюються за правилами української мови (*лексика — лексики — лексиці — лексичний*, так само як *око — ока — в оці — очний*).

Мовознавці виділяють давніші запозичення (слова, що прийшли в українську мову на ранніх етапах її становлення: баштан, казан, курінь, огірок, миска, лиман, крам, хліб, князь, батрак, кухня) й іншомовні (з'явилися пізніше й не повністю асимілювалися: леді, таксі, градація, опція, проєкт, етер, катедра, міт, фос, фесрія).

Зверни увагу!

Використання іншомовних слів залежить від стилю мовлення. Так, в офіційно-діловому й науковому стилях ці слова допомагають уникнути двозначності, тому що є переважно однозначними.

Більшість іншомовних слів — це **терміни** (*префікс, котангенс, африката, омонім, бісектриса*).

Інтернаціоналізми доречні в офіційно-діловому спілкуванні, у наукових, науково-популярних працях, у засобах масової інформації. Вони часто не мають українських відповідників й уживаються у фінансовій, політичній, медичній, спортивній, комунікаційній сферах: *банк, інфляція, дефолт, президент, прем'єр, холдинг, катетер, фельдшер, хірург, операція, тайм, ринг, нокаут, телеграма, адреса, індекс*.

Водночас поряд із іншомовними словами існує багато українських відповідників із тим самим змістовим наповненням. **Тому вживання іншомовних слів не завжди виправдане.**

Приклад:

Ініціатива — початок, почин; корегувати — виправляти; інертний — млявий; імпазантний — показний; локальний — місцевий; обсервація — спостереження; медикаменти — ліки; мемуари — спогади.

У художньому та розмовному стилях використання іншомовних слів не настільки поширене. Хоча з розвитком новітніх технологій та з огляду на певне стирання меж у спілкуванні між представниками різних країн, професій, культур з'явилася тенденція до надмірного й невиправданого вживання іншомовних слів:

- конект (зв'язок, з'єднання),
- олдскульний (застарілий, несучасний),
- стартап (запуск),

- коворкінг (співпраця, співтовариство),
- офіс (контора, кабінет).

Іншомовні слова радимо застосовувати тільки в тому разі, якщо нема прямого українського відповідника.

3. Виконайте в робочому зошиті вправи 2,7 до § 5 з підручника О. Авраменка для 10 кл.

4. До поданих іншомовних слів дібрати українські відповідники

I (дібрати український відповідник)	II (дібрати запозичений відповідник)
Аеропорт –	Оплески –
Вокзал –	Відхилення –
Процент –	Важливий –
Карта –	Доказ –
Фото –	Життєпис –
Фонтан –	Доба –
Прогрес –	Лаштунки –
Тротуар –	Управління –
Журнал –	Провал ,невдача –
Фактор –	Тло –

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту

ledishade@ukr.net .

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.

27.09.2022

Група № 14

Урок № 8

Тема уроку: «Лексичні й фразеологічні синоніми, антоніми. Синонімічне багатство української мови»

Мета уроку: поглибити та розширити знання здобувачів освіти про лексичні й фразеологічні синоніми, антоніми, формувати вміння аналізувати синоніми та творчо використовувати у власному мовленні; розвивати гнучкість і доцільність у використанні мовних засобів; виховувати культуру мовлення учнів.

Матеріали до уроку:

1. Опрацюйте § 6 у базовому підручнику: *Українська мова (рівень стандарту): підручник для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2018. – 208 с.*

2. Законспекуйте матеріал до уроку (ОСНОВНЕ):

Синоніми – це слова, близькі або тотожні за значенням, які різняться між собою відтінками значення чи стилістичним забарвленням або обома ознаками одночасно: *шлях, дорога, путь, тракт, траса.*

Синоніми завжди співвідносяться з одним поняттям. Тому синонімами є слова, які з погляду морфології належать до однієї частини мови. Синонімами можуть бути: іменники (*праця, труд; барва, колір, масть*), прикметники (*рідний, близький, кровний, отчий, любий*), дієслова (*назвати, найменувати, наректи, прозвати, відрекомендувати, представити*), прислівники (*поверхово, неглибоко, нетрунтовно*), прийменники (*біля, коло, поблизу, недалеко від, обіч*).

Антоніми

Антоніми – це слова з протилежним значенням: *Біла ніч скінчилась. Починався чорний день.* Бути антонімами можуть бути в першу чергу ті слова, що мають якісні, кількісні, часові, просторові значення. Антоніми належать до однієї частини мови. Не можуть бути антонімами:

1) конкретні поняття, бо не можуть змінювати своє значення на протилежне;

2) відносні прикметники: *дерев'яний, мідний;*

3) деякі дієслова: *лагодити, копати, читати, співати, виконувати*.

У прямому значенні слово може не мати антоніма, а в переносному вступає у подібні відношення. В антонімічні відношення можуть вступати фразеологізми: *мало, хоч греблю гати – кури не клюють*.

Антоніми можуть виконувати різні функції: протиставлення, взаємовиключення, чергування. **Оксиморон** (оксюморон – гострий, безглуздий) – це такі мовні фігури, в яких поєднується два несумісних за змістом поняття: *рідна чужина, життєсмерть*.

Омоніми

Омоніми – слова, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні, цілком самостійні за своїм значенням: *топити – піч, когось*.

За структурою омоніми можна поділити на:

1) **повні** – такі, що збігаються у системі всіх граматичних форм, належать до однієї частини мови. Повна омонімія поширена серед іменників і дієслів: *бал – вечір, свято; система оцінювання, одиниця виміру; курити – піднімати пил, палити цигарку*.

2) **часткові** – такі слова, що збігаються в частині граматичних форм. Один з елементів омонімічної пари є повним омонімом відносно окремих форм іншого: *кадр(и) – якась певна кіноплівка, склад працівників (у мн.); баранці – тварини, хвилі на морі*.

Пароніми

Паронімами називаються слова, утворені від одного й того ж кореня за допомогою різних афіксів і вживані в лексичній системі мови з різними значеннями. Це слова близькі за звуковим складом і вимовою, але різні за значенням: *везти – вести, талан – талант*.

До найпоширеніших в українській мові належать пароніми, утворені морфологічним способом:

- суфіксальним: *сильний – силовий, смішний – сміховий, музичний – музикальний*;

- префіксальним: *наглядати – доглядати, виникати – уникати*;

- флективні пароніми: *адреса – адрес*.

Пароніми використовуються для створення каламбурів, для забезпечення музичності фрази.

Діалектизми

Діалектизми – слова або вирази, властиві мові якогось району, області і незрозумілі в інших місцевостях країни. В художній літературі вони виступають в якості лише матеріалу стилізації і створення мови відповідних персонажів. Діалектизмами письменники (особливо в мові героїв) підкреслюють територіальне походження персонажів, їх характери, індивідуальні особливості, освіту, розвиток, гумор, дотепність, душевний настрій у момент зображення тощо: *рискаль* (лопата, заступ), *оскарб* (мотика для обробки каміння), *тертиця* (дошка), *пирого* (вареники).

3. Виконайте в робочому зошиті *вправи 2,3* до § 6 з підручника

О. Авраменка для 10 кл

4. Запишіть речення. Підкресліть синоніми і поясніть їх значення.

1. Наче зачарований велетень, стояв ліс (Панас Мирний). 2. Під гаєм в'ється річенька (Л. Глібов). 3. По діброві вітер виє (Т. Шевченко). 4. Ой піду я в бір темненький (Леся Українка). 5. Могутнім спокоєм дихає праліс.

5. Виконайте тест

1. Синонімічним є ряд слів

А курйозний, смішний, комічний, кумедний

Б крикливий, галасливий, горластий, голосовий

В красномовний, золотоустий, говіркий, пишномовний

Г короткочасний, скороминущий, нетривалий, миттєвий

2. Синонімічним є ряд слів

А засмоктуватися, грузнути, застрягати, стругати

Б гостинний, хлібосольний, привітний, щирий

В волохатий, кошлатий, ворсистий, хутряний

Г гідність, честь, достойність, чесність

3. Антоніми подано в рядку

А помисливий – легковажний

Б схарапуджений – бадьорий

В опецькуватий – лагідний

Г знавіснілий – спокійний

4. Контекстуальним антонімом до слова небо може бути

А гора

Б море

В хмара

Г земля

5. Установіть відповідність

Слово

1 огрядний

2 кремезний

3 вайлуватий

4 чепурний

Синонім

А широкоплечий

Б неповороткий

В тендітний

Г опасистий

Д охайний

6. Установіть відповідність

Слово

1 млявий

2 мінливий

3 буденний

4 зовнішній

Антонім

А внутрішній

Б бадьорий

В святковий

Г запопадливий

Д стійкий

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту

ledishade@ukr.net .

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.